

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 21 (34)

Суми – 2020

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i21.p148>

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГРОЗ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ НА ПОРОЗІ ХХІ СТОЛІТТЯ

*Смалій Олександр Борисович,
докторант Варненського вільного університету
ORCID: 0000-0002-6579-058X*

З часом питання безпеки не втратило своєї актуальності, а навпаки набрало обертів через масштабні загрози, що виникали та розвиваються. У сучасному світі існують такі загрози, які перебувають поза контролем певної країни та заради безпеки держави в межах одного або кількох регіонів починають об'єднувати свої сили та ресурси.

Автор розкриває особливості загроз європейській колективній безпеці у ХХІ столітті. У статті надане авторське визначення загроз на основі доктринальних підходів. Загроза – це сукупність факторів та умов, які потенційно можуть становити небезпеку для держави в майбутньому. Автор досліджує підходи до класифікації загроз колективній безпеці та їх характеристику, а також подає авторську класифікацію загроз за їх актуальністю та часом виникнення. За науковими підходами загрози європейській колективній безпеці поділяються на: економічні, військові, інформаційні, екологічні та такі, що мають іншу природу; прямі та непрямі; потенційний та безпосередній; зовнішні та внутрішні. Автор запропонував власну класифікацію загроз, згідно з якою вони поділяються на: нові загрози, знову актуальні та класичні.

У статті показано вплив загроз на формування європейської системи колективної безпеки, а також їхній безпосередній вплив на нинішні зміни у безпековому та геополітичному середовищах. Зазначається, що сучасні зовнішні загрози виникали на межі кінця 1980-х – початку 1990-х років, а деякі з них продовжують формуватися та зміцнюватися й сьогодні.

З огляду на сучасні виклики, що становлять загрозу для колективної безпеки, у статті обґрунтовано необхідність вжити ряд конкретних заходів для покращення діяльності організацій колективної безпеки з метою більш ефективного подолання сучасних загроз, які полягають в об'єднанні зусиль організацій колективної безпеки та зміні відношень держав до розуміння та усвідомлення тих або інших загроз. Автор пропонує шляхи вдосконалення діяльності сучасних систем колективної безпеки, щоб уникнути виникнення та розвитку масштабних загроз колективній безпеці у ХХІ столітті.

Ключові слова: система колективної безпеки, європейська колективна безпека, загрози колективній безпеці у ХХІ столітті, внутрішні загрози, зовнішні загрози.

Smaliy O.B. A General Description of Threats to European Security at the Threshold of the 21st Century. Over time, the issue of security has not lost its relevance, but on the contrary gained momentum because of the large-scale threats that have arisen and evolve. In today's world, there are threats that are beyond the control of a particular country and, for the sake of security, begin to pool their forces and resources.

The author reveals the particularities of threats to European collective security in the 21st century. The article identifies threats based on doctrinal approaches. The threat is a set of factors and conditions that could potentially pose a danger to the state in the future. The author examines approaches to the classification of threats to collective security and their characteristics, as well as the author's classification of threats according to their relevance and time of occurrence. According to scientific

approaches, the threats to European collective security are divided into: economic, military, information, environmental and other nature; direct and indirect; potential and immediate; external and internal. The author proposed his own classification of threats, according to which they are divided into: new threats, again relevant and classic.

The author shows the threats influence on the formation of the European collective security system and how they affect its current changes. It is noted that contemporary external threats were emerging at the turn of the late 1980s – early 1990s, and some of them continue to be shaped and strengthened today.

Given the current challenges that pose a threat to collective security, a number of specific actions need to be taken to improve the performance of collective security organizations in order to more effectively address contemporary threats. The author proposes ways to improve the activity of modern collective security systems in order to avoid the emergence and development of large-scale threats to collective security in the 21st century.

Keywords: collective security system, European collective security, threats to collective security in the 21st century, internal threats, external threats..

Постановка проблеми. Національна безпека завжди виступала одним із найважливіших питань у зовнішній і внутрішній політиці будь-якої держави. З плином часу питання безпеки не тільки не втратило своєї актуальності, а й навпаки набрало обертів через масштабні загрози, які виникли та розвиваються. У сучасному світі існують такі загрози, які не під силу побороти окремо взятій країні і з метою забезпечення безпеки країни починають об'єднувати свої сили і ресурси. Як правило, держави починають взаємодіяти разом створюючи організації, в рамках яких можна проводити заходи, що дозволяють підтримувати безпеку всіх учасників. Така система колективних дій держав, спрямованих на захист від зовнішніх і внутрішніх загроз являє собою такий феномен як колективна безпека. Її створення передбачає реалізацію комплексу заходів економічного, політичного і правового характеру, а також військово-організаційних заходів, спрямованих на подолання агресії. Колективна безпека включає систему заходів, спрямованих на підтримання міжнародного миру, запобігання війні, надання колективної відсічі агресії і колективної допомоги. Ця співпраця здійснюється в рамках ООН, НАТО, ОБСЄ та інших міжнародних організацій у сфері безпеки як на регіональній так і міжрегіональній основі.

Проте, варто враховувати той факт, що світова спільнота розвивається і разом із нею розвиваються і світові загрози безпеці. У XXI столітті можна констатувати той факт, що збройні конфлікти як загрози безпеці, відійшли на другий план, а провідну роль серед загроз стали займати нові виклики, зокрема розростання і збільшення збройного потенціалу деяких країн; тероризм; розробки нових видів озброєння, таких як хімічна та бактеріологічна зброя; інформаційна війна і пропаганда тощо. Зважаючи на це, існує

необхідність дослідити сучасні загрози для того, щоб розуміти, в яких напрямках необхідно розвивати систем колективної безпеки для забезпечення безпеки в Європі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сучасних загроз колективної безпеки здійснені в наукових роботах таких вітчизняних та іноземних дослідників: Д. Р. Амірова, Л. Брент, С. Вишик, К. Грай, І. В. Діордіца, В. Ю. Донченко, О. В. Казаковцев, Т. С. Кондратьєва, П. Корніш, В. В. Куцаєв, М. Матсубара, Дж. С. Най, Н. Пак, С. О. Петренко, А. Плонкі, М. В. Пономарьов, Г. А. Резнік, С. П. Срібний, Т. С. Ткачук, Х. Улусов, Ю. О. Черниш та інші.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження особливостей загроз колективній безпеці європейських країн у XXI столітті та їхня класифікація.

Виклад основного матеріалу. Перш за все слід зазначити, що колективна безпека спрямована на захист від можливих загроз, які на зовнішньому або внутрішньому рівні можуть підірвати безпеку як кожної окремої держави, так і декількох країн чи регіону в цілому. Зважаючи на це, необхідно особливу увагу приділити трактування поняття «загроза безпеці». На думку німецького дослідника Ф. Кауфмана загроза являє собою можливість загострення або виступу одного з негативно оцінюваних явищ. Польський дослідник А. Маковський зазначає, що в цілому загрозу слід розуміти як ситуацію, яка є сигналом про те, що може статися щось, зазвичай погане, небажане або небезпечне, а також як фактор, небезпечний для життя і здоров'я. Разом з тим, український дослідник М. В. Куркін зазначає: «Загроза – можлива небезпека, сукупність факторів і умов, які ставлять небезпеку в крайньому своєму вираженні потреб і інтересів особистості, суспільства, держави». На думку інших українських

дослідників О. В. Ареф'єві і Т. Б. Кузьменка, загроза – сукупність умов, процесів, чинників, що перешкоджають реалізації національних інтересів або створюють небезпеку для них і суб'єктів діяльності. Таким чином, загроза представляє собою сукупність факторів і умов, які в подальшому потенційно можуть становити небезпеку для держави.

Досконале розуміння загроз безпеці неможливе без визначення їхніх різновидів, що обумовлює необхідність розглянути відмінності в загрозах, ґрунтуючись на їхніх базових ознаках. Виходячи з цього, загрози безпеці можна класифікувати за різними ознаками. Так, наприклад, якщо розподіляти загрози щодо їх природи, то слід виокремити загрози економічного, військового, інформаційного, екологічного та іншого характеру. По виду загрози класифікують на прямі та непрямі. До прямих загроз безпеці відносять ті, які створюються навмисною діяльністю суб'єкта, який розглядається як конкурент, супротивник або ворог. Непрямі, в свою чергу, викликані деструктивними змінами ринкової кон'юнктури, або непередбачуваними політичними подіями, що руйнують сформовані системи економічної і політичної взаємодії, або їх нездатністю до кризового реагування.

Крім того, в системах стратегічного планування держав загрози, як правило, прийнято також поділяти на потенційні та безпосередні. Кожні з них мають певними ознаками, які і виступають їх відмінною рисою. Так, потенційні загрози становлять безпосередню небезпеку для національних інтересів в рамках відповідного періоду планування; виражаються в якості певної тенденції розвитку обстановки; не вимагають негайних дій у відповідь. На противагу їм, безпосередні загрози безпеці становлять явну небезпеку національним інтересам в поточний момент; виражаються в якості конкретної події (наприклад, напад на країну-союзника, захоплення заручників тощо); вимагають прийняття негайних захисних заходів. Як правило, потенційні загрози беруться до уваги при розробці різних стратегічних планів і державних програм в питаннях забезпечення безпеки. Безпосередні загрози, в свою чергу, вимагають негайного застосування системи оперативного планування в кризових ситуаціях для прийняття конкретних заходів у відповідь. Однак, як правило, джерелами безпосередніх загроз є загрози, що відносяться раніше до потенційних.

Найчастіше загрози поділяють на зовнішні і внутрішні. Сприйняття зовнішніх загроз окремим суб'єктом може бути відображенням як реального, так і уявного стану речей. Ця обставина, як і велика мінливість в часі і просторі елементів, що

становлять безпеку, викликає труднощі при вивченні загроз. Зовнішні загрози є дотримання внутрішньої безпеки держави, яка, в свою чергу, є актом підтримання миру в межах суверенної держави або інших самоврядних територій, як правило, шляхом дотримання національного законодавства. Сучасні зовнішні загрози сформувалися на рубежі кінця 1980-х – початку 1990-х рр., а деякі з них продовжують формуватися і зміцнюватися й сьогодні.

З огляду на вищевикладене слід зазначити, що загрози безпеці не існували протягом історії в статичному положенні, а розвивалися разом з розвитком держав. Якщо в стародавні часи основною загрозою для держав були війни, то, відповідно, будь-який захист і підтримання безпеки засновувалось навколо прагнення уникнути воєн. Однак з часом міжнародні відносини стали розвиватися і разом з ними стали змінюватися і загрози для держав. Війни стали набувати нових форм. Так, людству стали відомі війни неміжнародного характеру, гібридні війни, революції, хвилювання всередині держави тощо. В силу цього, стало змінюватися розуміння загроз безпеці. Крім того, з часом стала розвиватися наука і технології, які породили абсолютно нові види зброї, які, відповідно, почали провокувати нові загрози. З огляду на це, можна стверджувати, що загрози безпеці розширювалися і ставали серйознішими, що, в свою чергу, стало поштовхом для подальшого розвитку системи колективної безпеки, так як застаріла система не могла протистояти новим загрозам. Таким чином, можна стверджувати, що зміни характеру конфліктів і загроз безпеці в сучасному світі вимагають певного переосмислення основних принципів колективної безпеки, що змушує її постійно трансформуватись для того, щоб їм протистояти.

На думку російської дослідниці Ю. Г. Федотової, для здійснення ефективного захисту від зовнішніх загроз необхідно вчинити наступні дії: визначити коло національних інтересів, для захисту яких держава може піти на застосування військової сили в тій чи іншій формі; виявити джерела потенційної небезпеки національним інтересам на поточний період і в перспективі; вказати, які чинники держава буде розглядати в якості сприяють переростанню потенційної військової небезпеки в безпосередню військову загрозу. Проте варто підкреслити, що не тільки створення потужних збройних сил призводить до можливості боротьби із зовнішніми загрозами. Також, для цих цілей держави вважають за краще створювати союзи, що забезпечують колективну безпеку об'єднанню в цілому і кожній окремій державі. Таким чином, саме наявність актуальних

зовнішніх загроз національній безпеці будь-якої держави створює платформу для їх об'єднання і формування системи колективної безпеки.

Серед актуальних світових зовнішніх загроз на сьогоднішній день варто відзначити ряд наступних: екологічні небезпеки; активність терористичних і екстремістських угруповань; кіберзлочинність; транснаціональні злочини (торгівля зброєю, органами, людьми, наркотичними препаратами); діяльність іноземних розвідувальних організацій; поширення зброї масового знищення; розробка нових видів озброєння (бактеріологічне, інформаційне, хімічне, біологічне та ін.); інформаційний вплив і пропаганда; загострення міжнародної конкуренції за володіння найсучаснішими технологіями і системами забезпечення безпеки; загострення енергетичних проблем тощо. Перераховані загрози є спільними, характерними для більшості країн світу. Крім того, кожна держава виокремлює власні зовнішні загрози, актуальні для неї і її політики безпеки. Крім того, зовнішні загрози можуть виділятися і для групи держав.

У свою чергу, внутрішні загрози ми пропонуємо розглядати як такі загрози, які можуть порушувати безпеку держави виникаючи у середині самої держави. Відповідальність за внутрішню безпеку і відсутність внутрішніх загроз може варіюватися від поліції до воєнізованих сил. До внутрішніх загроз відносять як цивільні безлади низького рівня, так і широкомасштабні збройні заколоти. Серед таких загроз також виділяють: криміногенну ситуацію в державі; посилення нерівномірності економічного розвитку; недостатня розвиненість недержавної складової системи забезпечення національної безпеки; мітинги або зростаюче невдоволення населення; порушення єдиного правового простору та ін. Загрози внутрішньої безпеки можуть бути спрямовані на громадян держави, на органи та інфраструктуру самої держави, і можуть варіюватися від дрібних злочинів, серйозних організованих злочинів, політичних або промислових заворушень чи навіть внутрішнього тероризму. Варто зазначити, що іноземні держави можуть також діяти як загроза внутрішньої безпеки, здійснюючи або спонсоруючи тероризм або заколот, і при цьому, фактично, не оголошуючи війну.

На нашу думку, саме наявність зовнішніх і внутрішніх загроз, тобто факторів, що становлять можливу небезпеку для держави, обумовлює необхідність об'єднання держав з метою забезпечення своєї безпеки і, тим самим, формування системи колективної безпеки. Державам необхідна безпека, оскільки вони повинні захищати себе від загроз. Безпека, перш за

все, є питанням відносин країни з іншими державами або групою держав. Зазвичай в науці міжнародного права прийнято говорити, що безпека держави не може бути визначена в загальних термінах, а також не може бути визначена об'єктивно. Визначення залежать від сприйняття державами загроз і безпеки. Таким чином, на думку англійського дослідника С. Туни: «Стосовно розуміння безпеки точне визначення ніколи не було досягнуто і, ймовірно, ніколи не буде».

Проаналізувавши загрози колективної безпеки, з якими зіткнулися європейські держави на порозі XXI століття і ведуть активну боротьбу, на нашу думку доречно розділити їх на три категорії. До першої слід віднести «нові загрози» (кібератаки, інформаційний вплив тощо), які набули загрозливих масштабів для колективної безпеки саме в XXI столітті і пов'язані з розвитком науки і технологій. До другої категорії варто віднести загрози, які ми пропонуємо назвати «знову актуальні» (тероризм, екологічні загрози, нові види озброєння і ін.) – ті, які відомі міжнародній спільноті давно, однак нового розвитку і істотних масштабів набули саме в XXI столітті. І третю категорію загроз ми пропонуємо іменувати «класичні» (збройні конфлікти міжнародного і неміжнародного характеру) і включити ті загрози, які спочатку послужили основою для систем колективної безпеки і продовжують існувати сьогодні, проте їхнє значення відійшло на другий план і більше не є першочерговим завданням систем колективної безпеки. Ми також вважаємо, що запропонована нами система є актуальною для сучасного етапу розвитку колективної безпеки та міжнародних відносин, проте з плином часу вона може отримати істотних змін.

Висновки. Таким чином, виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що з урахуванням сучасних проблем, які створюють загрози для колективної безпеки необхідно приймати ряд конкретних дій, спрямованих на поліпшення діяльності організацій колективної безпеки з метою більш ефективного протистояння сучасним загрозам. Перш за все, на нашу думку, необхідно удосконалити взаємовідносини між такими організаціями. Особливої уваги заслуговує співпраця НАТО і ЄС. Варто підкреслити, що сам Союз також розуміє необхідність більш тісної співпраці з НАТО та акцентує увагу на можливих подальших спільних діях. На нашу думку, співпраця НАТО і ЄС відкриє нові шляхи для розвитку дій з підтримки колективної безпеки.

Також в рамках міжнародних організацій необхідно більше уваги приділяти розвитку науки і технологій, так як саме ця сфера наразі створює

більшість сучасних загроз колективній безпеці. Якщо міжнародні організації та їх держави-члени будуть звертати увагу на загрози на етапі, коли вони тільки виникають і приймати ефективні дії по їх усуненню, кількість таких загроз істотно скоротиться. Однак на сьогоднішній день спостерігається наступна тенденція: держави і міжнародні організації, навіть в тих ситуаціях, коли бачать розвиток певних факторів, які в подальшому можуть стати загрозою для безпеки, обирають позицію спостереження, замість того, щоб відразу

застосовувати практичні дії. В силу цього, на більшість загроз звертають увагу вже після того, як вони стали масштабними і серйозними, замість того, щоб позбутися від них вже на етапі виникнення. В силу цього, вважаємо, що міжнародним організаціям і їх державам-учасникам необхідно кардинально переглянути свої позиції в міжнародних відносинах для недопущення масштабних загроз.

Література :

1. Kaufmann F.X. (1970). Sicherheit als soziologisches und sozialpolitisches Problem. Stuttgart: Georg Thieme Verlag. S. 167.
2. Markowski A. (2003). Nowy Słownik Poprawnej Polszczyzny PWN. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, S. 1277.
3. Kurkin M. V., Ponikarov V. D., Nazarenko D. V. (2010). Control and protection of economic security of the activity of enterprises: a tutorial. Kharkiv.: Pavlenko, S. 54.
4. Arefieva O. V., Kuzmenko T. B. (2005). Enterprise Economic Security Planning: Monograph. Kyiv: European University Publishing House. S. 34.
5. Fedotova Yu. H. (2015). Legal means of limiting the rights and freedoms of citizens and organizations in order to ensure the country's defense and state security. Modern Law. № 4. S. 23-24.
6. Thune C. Problems of Transition in J.Alford et al, Europe in Western Alliance. London: MacMillan Press, 1988, p.87.